

UDK:619:636.5:616.002.78:616.002:616-084

BROYLER ONA TOVUQLARI VA JO'JALARIDA PODAGRANING ETIOLOGIYASI VA RIVOJLANISH MEXANIZMI

Eshburiyev S.B. – veterinariya fanlari doktori dotsent,
Majidov S.N. – mustaqil izlanuvchisi, “Siyob Shavkat Orzu” veterinar vrachi,
Hasanov N.F. – bakalavr, “Siyob Shavkat Orzu” veterinar vrachi,
Erbo'tayev Sh. – assistenti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada mahsuldor tovuqlarda ko'p uchraydigan muammoli kasalliklardan biri podagra (uratli diatez)ning kelib chiqishi va oldini olish chora tadbirlari to'g'risida ma'lumotlar bayon etilgan. Podagra polietologik yuqumsiz kasallik bo'lib, ko'pchilik parrandachilik xo'jaliklariga iqtisodiy zarari katta. Xususan ona tovuqlarda kasallikning qanday kechishi, jo'jalarda qanday holatda namoyon bo'lishi, artikulyar va visseral podagraning qay holatda kechishi va bir biridan farqi taqqoslangan.*

Kalit so'zlar: Podagra, uratli diatez, urotropin, tuz cho'kmalar, protein, kalsiy, fosfor, vitamin, artikulyar podagra, visseral podagra, infeksiyon bronxit, buyraklar.

Kirish: Mamlakatimizda aholini yuqori sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish, xuddi shunday parranda mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko'paytirish muammosi parrandalarni tabiiy, ekologik toza ozuqalar bilan boqish hamda ularning kasalliklarini oldini olish muammosi bilan bog'liqdir. Ushbu muammo davlatimizning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-fevraldagi PQ-120-son qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan dasturda ham belgilangan.

Yaratilgan sharoit va imkoniyatlar parrandachilik mutaxassislari hamda ilmiy tadqiqotchilari zimmasiga aniq vazifalar qo'yib, katta mas'uliyat yuklaydi. Chunki parrandachilik respublikamiz chorvachiligining asosiy tarmoqlaridan biri, uni rivojlantirish evaziga aholini parrandaning parhez mahsulotlari hamda sanoatni parrandadan olinadigan xom ashyolar bilan ta'minlash imkoniyati ortadi.

Ushbu vazifalarni samarali bajarishda broyler tovuqlarda uchraydigan turli xil yuqumli va yuqumsiz kasalliklar oqibatida ularning o'sishdan qolishi, mahsuldorlikni kamayashi hisobiga xo'jaliklarga kaqta iqtisodiy zarar kelmoqda. Ushbu kasalliklarni diagnostika qilish va oldini olish usullarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Material va metodlar: Podagrani kelib chiqish sabablari, klinik belgilarini o'rganish maqsadida “Siyob Shavkat Orzu” fermer xo'jaligiga qarashli ross-308 broyler ona tovuqlari va jo'jalari yetishtiradigan parranda fabrikasida tadqiqotlar o'tkazildi. Bu parranda fabrikasi bugungi kunda katta miqdorda parranda

mahsulotlarini (tovuq go'shti, tuxum, va b.) yetishtirib beradigan respublikamizdagi yetakchi ishlab chiqaruvchi korxonalaridan biri hisoblanadi.

Tajribalarimiz podagra ga gumon qilingan tovuq xonalarda olib borildi. Tovuqlarning yoshi va tovuq xonalardagi mikroiklim o'rganildi. Bunda parrandalarda klinik tekshirishlar, patologoanatomik tekshirishlar o'tkazildi. Bundan tashqari ichayotgan suvi va yeyayotgan ozuqasi tekshirildi.

Olingan natijalar:

Demak tovuq xonadagi tovuqlar 70 kunlik va bitta tovuq xonada o'n ming bosh tovuq bor. Tovuqxonalardagi harorat 21 C, namlik 65%, yorug'lik 5 lyuks, havosi zaxarli gazlar bilan ifloslanmagan toza. Mikroiklim ko'rsatkichlari normada. Ichayotgan suvlari ham normada, ratsion tahlil qilindi yemni tarkibida protein 17%, kaltsiy 2,48% va fosfor 0,56% chiqdi. Normada 70 kunlik yoshda protein 14%, kaltsiy 0,90% va fosfor 0,45% bo'lishi kerak. Demak protein normadan baland va kaltsiy va fosfor balansi bir biriga mos emas. (Ca:P 2:1 norma)

Tovuqlarni klinik tekshirishlar orqali ularda loxaslik, harakatning qiyinlashishi, oyoq bo'g'imlariga o'tirib olish, oq rangli ich ketishi (1-rasm) va tillarining qorayishi kabi klinik belgilar aniqlandi. (2-rasm)

1-rasm. Yurishdan qolgan tovuq va oq ich ketishi

2-rasm. Tovuq tilining uchi qorayishi

Patologoanatomik tekshirishlar orqali yurakning tashqi qavatida, jigar yuzasida, muskullarining ayrim joylarida oq tuz cho'kmalar qoplaganligi aniqlandi. (3-rasm)

3-rasm. Yurak va jigar yuzasidagi oq tuz cho'kmalar

Xulosa:

1. Parrandalarda podagraning sabablari, ratsionda proteinning normadan ortiqcha ekanligi aniqlandi.
2. Broylar ona tovuqlarida podagraning harakatning qiyinlashishi, oqsash, bog'implarga o'tirib olish, oq ich ketishi kabi klinik belgilar bilan hamda tilni qorayishi, jigar va yurak tashqi yuzasi oq tuz cho'kmalar qoplashi kabi patologoanatomik o'zgarishlar bilan kechishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bakirov B.B. “Hayvonlarning ichki yuqumsiz kasalliklari” , o'quv qo'llanma 2015.
2. Bessasrobov B.F., Baydevlatov A. B. “Ретсептурный справочник по болезням птиц” “учебное пособие” МКИПП “Мриya” 1992
3. David E. Swayne, John R. Glisson, Larry R. McDougald, Lisa K. Nolan, David L. Suarez, Venugopal L. Nair, “Diseases of poultry” , Wiley-Blackwell; 13 edition, USA, 2013.
4. Davlatov R.B., Xudjamshukurov A.N, Rustamov B. “Parranda kasalliklari” amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish bo'yicha uslubiy qo'llanma. Samarqand-2017.
5. Davlatov R.B., Eshbo'riyev B.M. “Parrandalarni asrash, oziqlantirish va ularning kasalliklarini oldini olish hamda davolash bo'yicha” tavsiyalar. Toshkent-2016.
6. Davlatov R.B., Salimov X.S., Xudjamshukurov A.N. “Parranda kasalliklari” o'quv qo'llanma. Samarqand-2018.
7. Norboyev Q.N., Bakirov B.B., Eshbo'riyev B.M. “Hayvonlarning ichki yuqumsiz kasalliklari” darslik. Samarqand-2020.
8. Эшбуриев, С. Б., Нарбаев, К., & Костомахин, Н. М. (2017). Групповая профилактика нарушения витаминно-минерального обмена у высокопродуктивных коров. *Главный зоотехник*, (11), 3-8.
9. Sh, N., Elmurodov, B. A., & Eshburiev, S. B. (2022). TUXUM YONALISHDAGI TOVUQLAR MAHSULDORLIGIGA NOVAMIX PREMIKSINING TASIRI. *AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI*, 476-479.

10. Norboev, K. N., Rakhmonov, U. A., Ruzikulov, N. B., & Eshburiev, S. B. (2022). Effectiveness of Vitaprem and Probiotic Bio-3s in Group-Prophylaxis of Hens' Hypovitaminoses. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(11), 308-314.

11. Rakhmonov, U. A., Norboev, K. N., Ruzikulov, N. B., & Eshburiev, S. B. (2021). Results of group-prophylactic treatment of chicken hypovitaminosis. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 243-248.

12. Нурмухамедов, Б. М., Дилмуродов, Н. Б., Эшбуриев, С. Б., & Рахмонов, У. А. (2019). Морфофункциональная характеристика яичников у коз.

13. Элмуродов, Б. А., & Эшбуриев, С. Б. (2021). ТОВУҚЛАРДА МИНЕРАЛЛАР АЛМАШИНУВИ БУЗИЛИШЛАРИНИНГ КЛИНИК БЕЛГИЛАРИ. *ВЕСТНИК ВЕТЕРИНАРИИ И ЖИВОТНОВОДСТВА*, 1(1).

14. Eshbo'riev, B. M., Eshbo'riev, S. B., & Djumanov, S. M. (2020). Veterinariya akusherligi fanidan amaliy-labarotoriya mashg'ulotlari. *O „quv qo „llanma, Samarqand*.

15. Eshburiyev, S. B., Kasimov, S. J., & Aslonova, M. A. (2023). Causes and symptoms of protein metabolism disorders in fish. In *Proceedings of international conference on scientific research in Natural and Social Sciences* (Vol. 2, No. 1, pp. 55-63).

16. Нурмухамедов, Б. М., Дилмуродов, Н. Б., Эшбуриев, С. Б., & Эшматов, Г. Х. (2019). Морфофункциональные изменения в яичниках коз под влиянием гонадотропных препаратов.

17. Eshburiyev, S. B., Qarshiyev, U. T., & Yusupova, Z. (2022). Prophylaxis of mineral metabolism disorders in rabbits. *Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali*, 399-402.

18. Karshiev, U. T., Eshburiev, S. B., & Yusupova, Z. M. Etiopathogenesis of Calcium-Phosphorus Metabolism in Rabbits. *International Journal of Current Science Research and Review*. ISSN, 2581-8341.

19. Eshbo'riyev, S. B., & Qarshiyev, U. T. (2022, December). Effectiveness of probiotics in preventing disorders of calcium-phosphorus metabolism in rabbits. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 3, pp. 72-78).

20. Abdumajitov, V. B., Eshburiev, B. M., Eshburiev, S. B., & Sulaymonov, M. A. (2021). Etiopathogenesis and symptoms of hypocobaltosis in productive cows. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 115-120.

21. Норбаев, К. Н., Даминов, А. С., & Эшбуриев, С. Б. (2019). Этиопатогенез вторичной остеодистрофии у коров.

22. Эшбуриев, С. Б., & Эшбуриев, Б. М. (2014). Эффективный метод профилактики нарушения витаминно-минерального обмена у коров. *The Way of Science*, 34.

23. ЭШБУРИЕВ, Б. М., & ЭШБУРИЕВ, С. Б. (2013). Профилактика микроэлементозов у стельных коров в фермерских хозяйствах Узбекистана. *Вестник ветеринарии*, (3), 68-70.

24. Bakhtiyorovich, E. S., & SaifiddinJakhongirUgli, K. (2023). DIAGNOSIS OF PROTEIN METABOLISM DISORDERS IN FISH. *American Journal Of Agriculture And Horticulture Innovations*, 3(05), 04-12.
25. Aslonova, M. A., Toshmurodov, S. S., & Eshburiyev, S. B. (2023). SUV TARKIBI VA MUHITINI O'ZGARTIRUVCHI OMILLAR TA'SIRIDA BALIQLARDA KELIB CHIQADIGAN KASALLIKLAR. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 16(4), 59-66.
26. Eshburiyev, S., Kasimov, S., Badirova, K., & Shomurodov, M. (2021). ПРОФИЛАКТИКА НАРУШЕНИЯ БЕЛКОВОГО ОБМЕНА У РЫБ. *Вестник ветеринарии и животноводства (ssuv. uz)*, 1(1).
27. Eshburiev, S. B. (2011). *Etiopathogenesis and prevention of secondary osteodystrophy of cows* (Doctoral dissertation, Samarkand State University of Veterinary Medicine, Livestock and Biotechnology).
28. Эшбуриев, Б. М., Нормурадова, З. Ф., & Эшбуриев, С. Б. (2017). Усовершенствование методов лечения диспепсии телят.
29. Eshbo'riyev, S. B., & Qarshiyev, U. T. (2022). Qayonlarda kaltsiy-fosfor almashishi buzilishini oldini olishda probiotiklarning samarali. *Xalqaro pedagoglar konferensiyasi materiallarida (3-jild, 72-78-betlar)*.
30. Эшбуриев, С. Б. (2011). Этиопатогенез и профилактика вторичной остеодистрофии коров. *Дисс.... канд. вет. наук. Самарканд*, 46.
31. Norboyev, K. N., Rakhmanov, U. A., Ata-Kurbanov, A. E., & Eshburiyev, S. B. (2023). The use of Vitatonik feed additives and Bio-S3 probiotic on the productivity and resistance of laying hens. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 462, p. 01009). EDP Sciences.
32. Sh, X. N., Ergashev, J., & Eshburiyev, S. B. (2022). TOVUQLARDA VITAMIN VA MINERALLAR ALMASHINUVI BUZILISHLARINING KECHISH XUSUSIYATLARI. *AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIIY JURNALI*, 480-483.
33. Эшбуриев, С., Каршиев, У., & Юсупова, З. (2022). Этиологические факторы нарушения кальция и фосфора у кроликов. *Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности*, 1(2), 300-306.
34. Эшбуриев, С. Б., & Бадирова, К. А. (2021). БАЛИҚЛАРДА ОҚСИЛЛАР АЛМАШИНУВИ БУЗИЛИШЛАРИНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ. *ВЕСТНИК ВЕТЕРИНАРИИ И ЖИВОТНОВОДСТВА*, 1(1).
35. Abdumajitov, V. B., Eshburiev, B. M., Eshburiev, S. B., & Sulaymonov, M. A. (2021). Etiopathogenesis and symptoms of hypocobaltosis in productive cows. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 115-120.
36. Абдураимова, Г. Т., & Эшбуриев, С. Б. (2021). Нарушения обмена пчел.
37. Эшбуриева, С. Б., & Сулаймонова, М. А. (2021). Бронхит у кур-бройлеров: причины и клинические симптомы.